

# Громадянське виховання підлітків як соціально-педагогічна проблема проблема

Трансформація тоталітарного суспільства в Україні в громадянське з відповідним переосмисленням моральних цінностей стимулює посилення уваги до проблеми громадянського виховання підростаючого покоління. Свідома громадянськість повинна

протистояти стереотипам мислення і поведінки, що склалися раніше — про це все частіше нагадують численні джерела, це починають розуміти різні прошарки суспільства.

Громадянське суспільство і діюча демократія потребують активних і залучених громадян, яким притаманна громадянська культура, громадянська свідомість, потреба в суспільній діяльності, почуття обов'язку, патріотизм, справедливість, вміння робити свідомий моральний вибір. Виховання громадянськості є однією з умов становлення людей, що спроможні відновити суспільство і дух нації та розвинути ідею державності, спрямовану на людину.

Одним з напрямів вивчення процесу становлення світогляду особистості є дослідження закономірностей набуття знань, формування понять, які стосуються суспільних змін. Важливим є також дослідження джерел, на основі яких формуються ці знання і поняття. Ми здійснили спробу в нашому дослідженні, яке проводили в рамках констатуючого експерименту на базі 7 шкіл міста Києва, виявити, що ж впливає на формування громадянських якостей підлітків? Відповіді на запитання анкети «Що впливає на формування твоїх громадянських якостей і почуттів?» були дані такі: родина — 49%, телебачення, преса — 48%, школа — 31%, участь у громадському житті школи, міста — 5%, коло друзів — 10%, участь у дитячих громадських об'єднаннях — 5%, позашкільні заклади — 5%. Якщо врахувати, що вплив родини на формування поглядів молодих людей проходить на фоні передач телебачення і публікацій в пресі, які, як правило, стають первісним імпульсом в обміні судженнями, то пріоритет засобів масової інформації є безперечним.

На жаль, сьогодні, аналізуючи наші спостереження, можна констатувати, що виховну роботу в школах повністю віддано на розгляд класних керівників. Як свідчить аналіз розкладу ряду шкіл міста Києва, не стало обов'язкових класних годин, в тому числі і тематичних; деякі класні керівники взагалі їх не проводять, деякі час від часу, а інші — часто і регулярно. Звісно, що характер і якість виховної роботи залежать від досвіду, освіти, поглядів класного керівника, який задає тон навчально-виховним відносинам в класі.

Класні керівники, будучи вчителями-предметниками, по суті не мають можливості глибоко вивчати психологічні особливості кожної дитини, в тісному контакті з родиною керувати її духовним становленням. Індивідуальна робота, необхідність якої особо загострилася в умовах підвищення ролі людського чинника, в школі проводиться по суті лише в початкових класах. В позанавчальний час більшість школярів залишається практично поза сферою педагогічного впливу.

Отже, можна констатувати, що саме в сфері дозвілля часто створюється педагогічний вакуум, що відкриває простір для порушення дітьми правових і моральних норм. Дозвілля, на нашу думку, стає сферою всебічного і морального розвитку лише тоді, коли воно відзначено цілеспрямованістю, організованістю, обґрунтованим чергуванням різних видів діяльності, позитивним спілкуванням.

Як свідчать спостереження, педагогічний «контроль» над неформальним спілкуванням може бути тим ефективніше, чим менше в ньому елементів прямого втручання в це спілкування. Тому найбільш результативний шлях до посилення соціального впливу на дозвілля підлітків і юнаків — це створення таких умов, які б сприяли локалізації проведення часу у громадських місцях.

Саме такі умови можуть бути створені у позашкільних закладах. Позашкільні заклади характеризуються всебічними зв'язками з іншими соціальними інститутами і є значущим елементом соціально-культурного середовища для дітей всіх вікових груп. Про це свідчить той факт, що сьогодні в Україні працює понад дві тисячі таких закладів, які своєю роботою

охоплюють близько 1,5 млн. дітей і підлітків. Разом з освітніми закладами вони покликані стати посередниками між державою і дитиною, прагнучи виконати замовлення суспільства на формування соціально-адекватної особистості, з одного боку, і задовольнити конкретні потреби і запити дітей та їх батьків, з іншого.

Таким чином, можна зробити висновок, що серед факторів, які забезпечують стимулювання процесу формування громадянських якостей і переконань, важливе місце має належати соціально-культурній діяльності.

Досвід історичного розвитку переконливо свідчить про послідовно зростаючу роль культурного дозвілля в духовному приєднанні людини до соціуму, в соціалізації і культурній адаптації особистості, у зміцненні суспільних зв'язків між людьми.

Ціннісна система суспільства, що існувала протягом десятиліть, інтенсивно руйнується, натомість нова створюється вкрай повільно. Як зазначають українські соціологи, «ознаки невизначеності, несвідомості та анонімності характеризують загальну українську соціокультурну ситуацію.» [1,с.84]

Молоде покоління стоїть перед проблемою вибору. Проте цей вибір став більш складним і непрогнозованим. «Сучасна світоглядна парадигма молодшої людини може бути оцінена як маргінальна, де майже немає місця »старим орієнтаціям», а »нові» ще не зайняли свою нішу. Це зумовлює суперечливу модель світоглядних цінностей молодих людей, їх поведінки.» [2,с.70]

Але ж саме підростаюче покоління несе в собі потенційну енергію подальшого розвитку. Від того, якою буде молодь сьогодні, які цінності становитимуть ядро її свідомості, від того, наскільки молоді люди будуть готові до нового типу соціальних відносин, залежить, яким буде майбутнє нашої країни.

Ускладнення соціальної ситуації, зростання негативних процесів та явищ у середовищі підлітків в Україні — все це потребує вирішення проблеми в контексті світового педагогічного досвіду.

У зв'язку з цим відзначимо, що характерним для розвинених країн є новий підхід і до культури в цілому, і до організації культурно-дозвілєвої діяльності. Зростає усвідомлення того, що вільний час і дозвілля ефективно сприяють формуванню високої духовності, громадянськості, фізичної досконалості, задоволенню інтересів і потреб молоді у спілкуванні, творчому розвитку, соціалізації особистості, а правильна його організація здатна пом'якшити соціальну напругу, навіть перевести її в безпечне русло. Організація дозвілля розцінюється як стабілізуючий фактор суспільства.

В Україні більшість теоретичних і практичних аспектів проблеми вільного часу, зокрема підлітків, потребує сьогодні подальшого осмислення і теоретичної розробки. Особливу увагу заслуговує вивчення питання щодо участі дітей у соціально-культурній діяльності.

У науковій літературі набуло широкого розповсюдження поняття «культура дозвілля». Йдеться про соціальну цінність, культурний зміст дозвілля, його значущість для індивіда. Якісним показником дозвілєвої діяльності є соціокультурна активність особистості, яка, в свою чергу, характеризується розвиненою детермінацією, творчим ставленням до дійсності (4).

Набувають розвитку культурологічні і соціально-культурні концепції дозвілля, згідно яких дозвілля розглядається як сфера освіти і виховання особистості і соціальної культури,

особистих і громадянських якостей, розширення культурного кругозору і обміну культурними цінностями, знайомства з культурно-історичною спадщиною кожного народу.

Досить плідними виявилися на сучасному етапі ділові взаємовідносини культурно-дозвіллевої і соціально-педагогічної діяльності. І це досить закономірно: вони тісно пов'язані в повсякденній практиці і мають багато спільного в своїх теоретичних позиціях.

Культурно-дозвіллева діяльність відкриває педагогіці широкий простір для реалізації її соціальних функцій, а педагогіка надає заняттям в сфері дозвілля розвиваючу спрямованість. За допомогою спільних дій створюються передумови для кращого розуміння механізмів формування особистості в сфері вільного часу і більш ефективного використання в цих цілях різноманітних засобів і методів організації культурного дозвілля.

«Змістовним і організаційно-технологічним ядром соціально-культурної діяльності з самого початку стала культурно-дозвіллева діяльність. З деякими припущеннями соціально-культурну діяльність можна вважати спадкоємницею культурно-освітньої роботи, яка на етапі демократичного реформування розсталася з довголітньою політичною ангажованістю » (5, с.68). Нова діяльність за досить короткий час набула цілого ряду позитивних якостей — вона стала більш органічною за свою попередницю, увійшла до системи повсякденної культури. В ній більше уваги стало приділятися проблемам організації дозвілля, активізувалося відродження фольклорних традицій. Але не обійшлося і без деяких недоліків.

Для реалізації цілій громадянського виховання культурно-дозвіллева діяльність має в своєму арсеналі велику кількість різноманітних специфічних прийомів і форм виховного впливу, які ґрунтуються на соціальному досвіді учнів і спираються передусім на творче, продуктивне мислення, унісонне та полемічне спілкування учнів один з одним та вчителем. Як показав наш досвід, найбільш ефективними методами стимуляції і мотивації інтересу до громадської, суспільно-корисної діяльності є диспути, рольові ігри, створення ситуації апперцепції (опора на життєвий досвід), створення ситуації пізнавальної новини, цікавості.

Сьогодні все більш стає зрозуміло, що організація дозвілля підлітків повинна включати не тільки розвиток їх інтересів, залучення до художньої творчості, спорту, але і правову освіту, формування певного рівню правової культури. Усвідомлення майбутніми громадянами своїх вчинків обумовлює поведінку особистості. В одних випадках — це глибокі переконання, внутрішня потреба діяти у відповідності з вимогами правових норм, в інших — поведінка, що ґрунтується на примусовій силі правових норм.

Організаційно-виховна робота має привчати підлітків до громадянської думки, до прийнятих норм поведінки, допомагати усвідомлювати позитивні звичаї і традиції, сприяти становленню гуманістично-орієнтованої особистості, з почуттям власної гідності, яка усвідомлює високу цінність свободи і демократії, поважає права і свободи людини і вміє захищати ці права. Досвід показує, що цьому можуть сприяти такі форми роботи як: клуби юного юриста, допомога в проведенні виборчих кампаній, шкільні штаби порядку, участь у правозахисних акціях, диспути на правову тематику та ін.

Правова свідомість стає дійсною силою, якщо органічно взаємодіє з свідомістю моральною. Моральна свідомість сприяє глибокому засвоєнню правової норми, моральному ставленню до неї. Вона дозволяє бачити і усвідомлювати межу моральної поведінки, за межами якої починаються аморальні і противоправні дії. Моральна культура характеризується єдністю широких етичних знань, моральних переконань, почуттів, потреби жити відповідно до загальнолюдських моральних норм, допомагати людям, робити добро. Моральний розвиток дитини відбувається через засвоєння нею

загальноісторичного досвіду людства в процесі предметно-практичної діяльності і засвоєння норм людських взаємовідносин. Допомогти в цьому можуть участь дітей у благодійних акціях, їх шефська робота, проведення вечорів, диспутів та ін.

Здобуття Україною незалежності та національне самовизначення супроводжуються диференціацією соціально-культурних процесів, урахуванням національних особливостей. Активізуються національно-патріотичні фактори виховання, які стають силою, що спроможна протистояти розповсюдженню невіри, цинізму, аскетизму. Виховання патріотизму сприяє зміцненню єдності всіх людей, що проживають в Україні. Патріотичне виховання дітей і підлітків в позашкільних закладах має залишатися одним з основних напрямів їх роботи. Формами патріотичного виховання є патріотичні клуби, військово-спортивні ігри, робота в музеї, пошукова діяльність, участь у гуртках народної творчості та ін.

На території України проживає більше ста народностей і національних меншин. В цих умовах великого значення набуває діяльність різних соціально-культурних інститутів як елемента розвитку національної культури, міжнаціонального спілкування, взаємодії і взаємозбагачення національних культур. Змістовна робота позашкільних дитячих закладів по інтернаціональному вихованню може допомогти в формуванні у дитини інтернаціоналізму як загальнолюдської цінності, що передбачає наявність почуття поваги до інших народів, їх культурно-національних традицій; вихованні культури міжнаціонального спілкування, культури відносин з людьми іншої віри, інших культурних традицій і життєвих орієнтацій. Сприяють цьому такі форми роботи, як клуби інтернаціональної дружби, центри дитячої дипломатії, участь у міжнародних дитячих акціях, форумах та ін., які знаходять сьогодні все більшого розповсюдження.

Важливим напрямком роботи позашкільних закладів повинно стати формування політичної культури підростаючого покоління, яка передбачає високий рівень політичної громадянської свідомості. Показниками політичної культури є політична грамотність і активність в політичній самоосвіті: вміння вести дискусію, оцінювати суспільні явища з загальнолюдських позицій, відстоювати і пропагувати свої політичні переконання, прагнення єдності політичної свідомості і дії, слова і діла.

Політична культура потребує виховання в дітях цілеспрямованості і активності, відповідальності і свідомої дисциплінованості. Формуванню політичної культури у дітей і підлітків сприяють такі форми культурно-дозвілдової діяльності, як політичні клуби, клуби «Юних парламентаріїв», ради самоврядування, зустрічі з державними і суспільними діячами, прес-клуби, диспути та ін.

Ще однією вимогою часу є економічна культура особистості, котра як складова громадянськості передбачає наявність таких якостей, як повага до приватної власності, результатів людської діяльності, почуття хазяїна, задоволення від власної корисності, відчуття радості від досягнення особистого економічного успіху і успіху інших людей, віра в власні можливості в досягненні матеріального добробуту. Для формування цих якостей у дітей і підлітків культурно-дозвілливою діяльністю можуть бути використані такі форми роботи, як бізнес-клуби, навчальні цехи, табори праці і відпочинку, біржі праці, аукціони, ярмарки, рольові ігри та ін.

Невід'ємною рисою громадянськості є екологічна культура особистості. Берегти природу, оточуюче середовище — це громадянський обов'язок кожної людини. На початку XXI століття гостро поставив перед людством, і особливо перед Україною, проблему екології природи і екології людини. Природна і соціальна екологія поєднують свої предмети і зусилля в сфері діяльності людського розуму на самій планеті і навколо неї, де може і повинна бути досягнута рівновага, сутність якої в збалансованості всередині

соціальних і природних об'єктів і між ним. Форми екологічного виховання: штаби охорони природи, екологічні туристичні походи, зелений патруль, зустрічі, екскурсії, олімпіади, конкурси, благоустрій території за участю дітей та ін.

Таким чином, ми розглядаємо патріотизм, моральну культуру, інтернаціоналізм, правову культуру, політичну культуру, економічну та екологічну культури як складові такого складного соціально-педагогічного явища як громадянськість, в якому цілісно поєднуються інтелектуальні, емоційно-вольові і практичні аспекти життєдіяльності людини як члена суспільства. Як складне особистісне утворення, громадянськість, на нашу думку, включає в себе соціально-психологічну, морально-психологічну і професійну готовність вільної особистості до практичної реалізації індивідуально-особистісних і соціально-значущих цілей відповідно до прийнятих в суспільстві принципів і норм.

Як показує світовий досвід, саме громадянськість змушує кожну людину відчувати себе частиною держави, відповідати за її справи і одночасно примушувати державу бути відповідальною перед своїм народом.

Майже головним напрямком у виховній роботі з підлітками є формування психологічної готовності до дорослого життя. Під психологічною готовністю розуміється наявність потреб та здібностей, що дозволяють з можливою повнотою реалізувати себе у суспільстві як громадянина, у праці та у сімейному житті. (6, с.172–190)

Тому ми вважаємо за необхідне особливо підкреслити потенційні можливості культурно-дозвілєвої діяльності як сфери активної соціалізації школяра, як посередника між соціальним середовищем і мікросвітом особистості:

- учні самі пред'являють до себе всі виховні вимоги дорослого соціуму, тим самим підтверджуючи, що дозвілля є активною сферою самовиховання;
- дозвілля — особистий простір, де найбільш повністю розкриваються природні потреби в свободі;
- дозвілєва сфера окреслює межі самостійності школярів і труднощі для їх подолання;
- дозвілєва діяльність задовольняє багато соціальних потреб в реалізації життєвих і професійних планів, самоствердженні серед однолітків, визначення особистої значущості;
- дозвілля — це сфера задоволення потреби в спілкуванні, субординації відносин з тими, хто є старшим або молодшим;
- дозвілля — це простір, відкритий для впливу різних соціальних інститутів.

Отже, культурно-дозвілєва діяльність по своїй природі відзначається глибокою особистою спрямованістю, оскільки несе на собі риси індивідуальності, що визначаються її біологічними особливостями і соціально-психологічною структурою.

|  |
|--|
|  |
|--|